

Kincses Károly

HAZABESZÉD – SOK KÉRDÉSSEL

NÁDAS PÉTER, A KURÁTOR

Ha az ember fiának csak egyetlen képe van, akkor viszonylag korlátozott a cselekvési szabadsága. Előveszi, elteszi, ide rakja, oda rakja, szembe vagy háttal fordítja, fejfelé lefelé nézi... és kábé ennyi. Ha már kettő a képeinek száma, akkor lehetőségei meghatározódnak. Nézheti a kettőt együtt és külön-külön, teheti az egyiket jobb oldalra, a másikat balra és fordítva, az egyiket fejfelé lefelé, a másikat háttal... szóval sok, ha nem is számtalan választási lehetőség kínálkozik. És így tovább három képpel, négyvel. Na és mi van akkor, ha ugyanez a személy hirtelen megszabadul egy olyan térbe, ahol több százezer kiváló fotó van? A kérdés korántsem elméleti, mert ez történt immáron többször Nádás Péterrel, aki felkért kurátorként, visszaeső módon, a Magyar Fotográfiai Múzeum gyűjteményéből válogatható holland, német, svájci kiállítótermek falára.

A címben ígért kérdések kezdődnek.

Miért pont ő a választásra kiválasztott, miért nem másvalaki?

Milyen szempontok szerint válogatott a fényképészből lett íróból lett kurátor a képek közül, és ezek a szempontok következnek-e az eddig ismert Nádásból?

Az általa összerakott kiállításokban Nádás Pétert látjuk, az őt így-úgy érintető képeket, avagy a magyar fotótörténet egy speciális szeletét, vagy valami egészen mást?

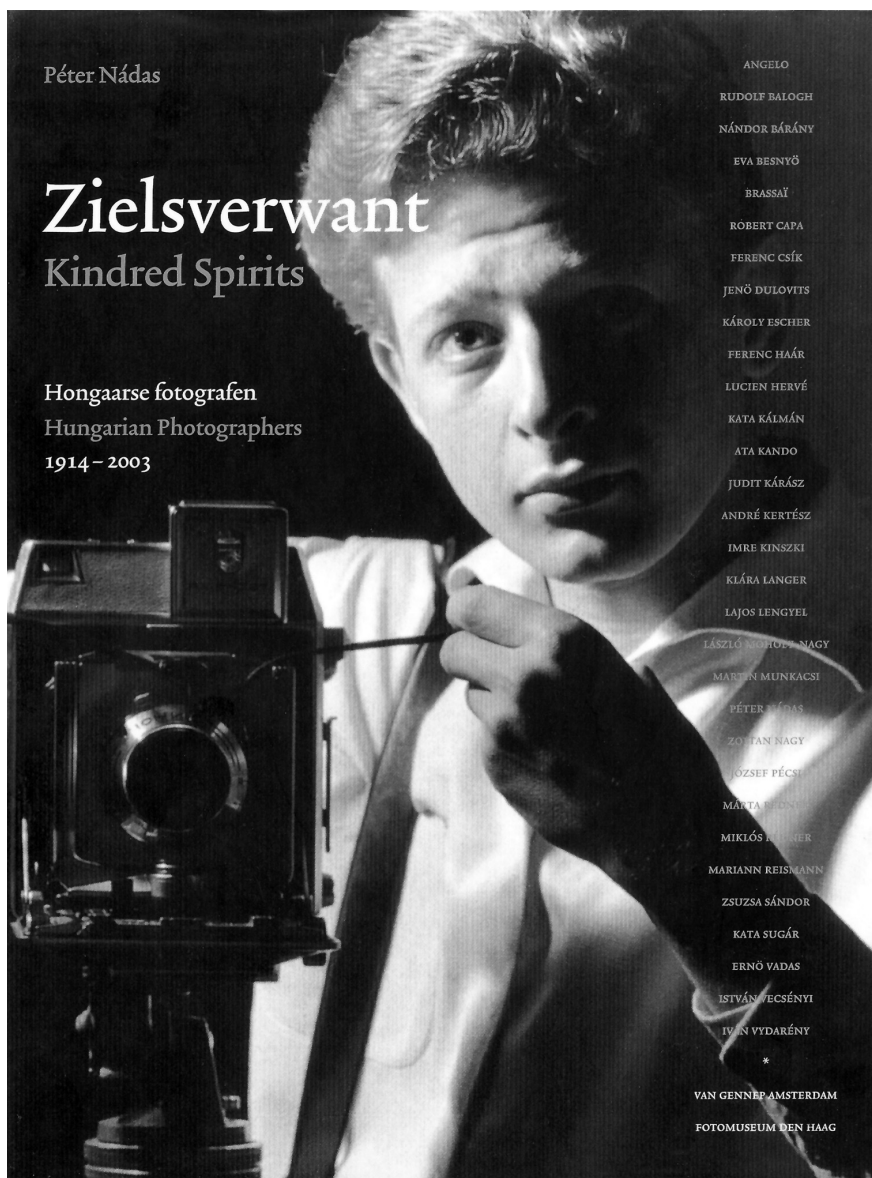
Bármely kiállítás a látogatóknak, legyenek azok akármilyen szintű, rangú, tudású vizitörök, leginkább képek sorozata, így vagy úgy nézett, kezelt, megítélt fényképek összessége. Általában nem, vagy csak nagyon áttételesen látják az egészet egy üzenetnek, létező, lélegző valóságos lénynek. Pedig az. Minden jól válogatott, jól rendezett kiállítás önálló entitás. A látogatók szemében persze leggyakrabban csak valamihez - akarva vagy akaratlanul - hasonlítva nyerik vagy veszítik el értéküket, mondván, ennek a szerzőnek láttam már érdekesebb anyagát, ebből a korszakból kifejezőbb válogatást, ezen a helyen tavaly egy jobban rendezett kiállítást, ésatöbbi. Ők általában nem, csak egyedül a kurátor kerül személyes, egyéni viszonyba a képekkel, a kiállítással, meg talán a teremőr néni, aki mindennapi életének részeként találkozik velük, vele. A kurátor, miután kitalálja, kiválogatja, összerakja, megszüli a látványt, az egy megvalósuló változat mellett másik hatot is kipróbál és elvet. Csak vele beszélgettek abban a később részletezett néhány meghitt órában a képek. Beszélgettek? Ja. Aki már csinált egy vagy több, vagy száz kiállítást, az tudja, hogy a korábban általa egybekazlázott, innen-onnan összehordott képek, amikor bekerülnek egy kiállítóterembe, és ott kicsomagolódnak, akkor gyakran megvalósul a csoda, amit

Nádas Péter és Kincses Károly kiállításrendezés közben,
Mai Manó Ház, 2000. Bánkúti András felvétele.

az ember, aki részesévé lesz, soha nem tud megszokni, bárhányadszor is történjék meg vele. Ugyanis ha a kurátor meg tudja teremteni annak a feltételeit, hogy a kikapolást követően néhány órára magára maradhasson a térben a kicsomagolt és véletlenszerűen a falhoz állíthatott képekkel, akkor, ha eléggé figyel, ha van füle hozzá, előbb-utóbb meghallja a képek szavát. Szólnak, finoman jeleznek, hogy kivel kéne kezdeni, ki hol akar lógni, ki mellé szeretne kerülni és utána ki jöjjön... Hol legyenek csomópontok, hol kell emelni a feszültséget, és hol kell azt kicsit elengedni. Az ember, én, ilyenkor csak figyel, hangosan füttyöl, rém hamisan, de ki bánja, és követi a képek utasításait. Viszi, teszi, cseréli a képeket, ameddig csak azt nem érzi, mindegyik ott van, ahol lennie kell. Ez minden kiállításrendezői, kurátori munka leggyönyörűbb része. Általában nem jön át a rivaldán, a nézők nem érzékelik, csak meghozzák megfellebbezhetetlen ítéletüket, jó, nem jó, tetszik, nem tetszik. De ez a csinálás öröme jöttányit sem változtat.

Az író a rendelkezésére álló szókészletből önkényesen válogatva rendezi össze szövegeit. A kurátor sem csinál igazából egyebet, amikor a már meglévő, elkészült képekből válogatva rak össze egy kontextust, nevezzük jobb híján kiállításnak, albumnak, vagy prezentációnak. Tekinthejük nyugodtan a képeket is szavaknak, néha mondatoknak, de a szöveg/látvány csak a térbe és sorba rendezett, egymást erősítő, egymást tagadó, a másikat folytató, az egészet lezáró, a hangsúlyokat megadó epikus folyamatban képes megvalósulni, ahol minden képnek helye, szerepe van a kiállítás belső dramaturgiájában. Ahogyan az átlagos olvasó legtöbbször nem nézi az író által használt eszközöket, az általa követett szerkesztési megoldásokat,

A Nádas Péter rendezte, Hágát és Berlint megjárt fotókiállítás katalógusának holland kiadása, 2005.

hanem áthúzza magát a szöveg alagútján, úgy az átlagnéző sem törődik mindaddig a képek sorrendjével, elrendezési módjával, ameddig az nem lesz számára zavaró a képnézési, befogadási aktusban. Ezt is tudva fogalmazhatjuk meg a következő kérdést: Van-e különbség a szavakat, mondatokat, bekezdéseket, fejezeteket tologató

XVII. Nádas Péter: Pályi András, 1977. © HUNGART

XVIII/1. Nadas Péter: Pályi András, 1977. © HUNGART

XVIII/2. Nadas Péter: Pályi András, 1977.

A Lichtgeschichte című kötetből, Nimbus Verlag, 2012. © HUNGART

XIX. Nádas Péter: Déli szieszta a Szentendrei út mentén, 60-as évek eleje. A Valamennyi fény című kötetből, Steidl Verlag, 1999. © HUNGART

XX. Nádas Péter: Egész télen meztláb, 1963.
A Schattengeschichte című kötetből, Nimbus Verlag, 2012.
© HUNGART

XXI. Nadas Péter: Nyári délelőtt Budapesten, 1967.
A Schattengeschichte című kötetből, Nimbus Verlag, 2012.
© HUNGART

XXII/1. Mészöly Miklós 60. születésnapján, a Városmajor utcai lakásban.
Hátul Radnóti Sándor, Donáth Ferenc, Mészöly Miklós, középen Nadas Péter
Csoóri Sándorral, mellette Salamon Magda, az előtérben Morcsányi Géza, jobb
hátsó sarokban Ungváry Rudolf. Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum.

XXII/2. Nadas Péter Esterházy Péterrel a könyvhéten, mellettük Szijj Ferenc áll,
az előtérben Kukorelly Endre és Vikár György, 1989.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.

XXIII. Nadas Péter Lieve Joris újságírójával 1989 tavaszán a Várban.
Urbán Tamás felvétele.

XXIV. Balla Demeter: Nádas Péter, 2004.

Nádas Péter író, és a képeket a fenti módon, értelmes közléssé rendező NP kurátor között? Vizsgáljuk meg ezt is! Tetten érhető-e az általunk ismert Nádas az általa válogatott képekben és az ezekből fény/kép/írt közlésekben? Naná, nyilván, mondhatja bárki, de ez azért nem olyan egyszerű, elvtársak. Hihetjük-e azt, hogy van egy sajátos nádas látásmód, melyet írásos formában megvalósult alkotásaiban mindnyájan felfedezünk és könyvtárnyi szakirodalom fejt fel és magyaráz meg a legutolsó betűig szétszedve szövegeit? Igen a válasz. És ugyanez megragadható-e fényképeiben, vagy még inkább a mások fényképeiből rendezett vízióiban? Az erre adott válasz már nem annyira határozott állítás, de nem is egyértelmű tagadás. Javasolt válasz a gondolkodás, Nádas ezirányú tevékenységének részletes vizsgálata. Ennek egyik lehetséges kezdőpontja, ha megnézzük, miből, mit válogatott az egyik általa rendezett kiállításához, de közben morfondírozhatunk azon is, miket nem választott ki a rendelkezésre álló hatalmas gyűjteményből. A kettő után jöhetne egy újabb kérdés. Így válogattam volna hasonló felkérés esetén én is, vagy egy másik, akinek szintén ez a szakmája? Nyilván nem a felelet.

Szögezzük le hamar, nem arról van szó, hogy egy kép önmagában nem elég erős ahhoz, hogy akárhová felakasztva a falra ne verekedné ki magának az őt megillető teret, ne vonzhatná magára a figyelmet. Nem, bár erről is lenne mit mondani, de nem most, nem itt, nem Nádas kapcsán. Mert az egy kép elhelyezése is igen fontos kérdés, de az igazi feladat az, amikor tíz, húsz, száz, kétszáz autonóm, önmagában is erős fényképet kell egy olyan szövetbe beleszőni, melyet aztán – elkészülte után – joggal érezhetünk a magunkénak. Más-e Nádas szövőszéke, mint az enyém vagy másé?

Vannak-e kedvenc képei, korszakai, szerzői, vagy csak (csak?) hagyja megérzéseit szabadon garázdálkodva működni? A velejéig tudatos, minden dolgot alkotóelemeire szétszedő írónádas biztosan nem tenne ilyet. A fényképeket exponáló, fényképeiből újságoldalakat szerkesztő, később fotóival illusztrált könyveket, albumokat kiadó fényképezőnádas sem valószínű, hogy feladná ezt a tudatos énjét. Sokadszor megfogalmazott kérdés, vajon a mások által készített felvételekből nádas minőséget létrehozó kurátornádas ugyanilyen elemző módon végiggondolt, atomjaira bontott, egyenként megrágott és az ezer szűrőn átszűrt materiát ad-e elénk, vagy sem?

Asztalomon két, kinézetre majdnem teljesen hasonló kötet, borítóján a Linhof Technika kioldószinórját – mondjuk inkább kukacnak – szorító, önfényképező Nádassal. Arcával vállalja, hitelesíti a könyveket. A két kötet címe: *Seelenverwandt*, illetve *Zielsverwant*. Alcímük: *Ungarische Fotografen és Hongaarse fotografen 1914–2003*.¹ A *Rokonlelkek* vagy *Lelki azonosulás*, fordítsa ki-ki tetszése szerint a

¹ Péter Nádas: *Zielenverwant. Kindred Spirits. Hongaarse fotografen. Hungarian Photographers 1914–2003*. Van Gennep Amsterdam, Fotomuseum Den Haag. 2004. és Péter Nádas: *Seelenverwandt. Kindred Spirits. Ungarische Fotografen. Hungarian Photographers 1914–2003*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung GmbH, Berlin, 2005.

Marton Szilvia: Nádas Péter otthon. © HUNGART

kötet címét, nem hagy kétséget kurátornádas szándékai felől. Véletlennek az sem tekinthető, hogy a magyar fényképezés első hetvenöt évét totálisan figyelmen kívül hagyva, inkább történelmi, mint fotótörténeti dátumot választott nyitó évnek. Mi ez, ha nem nádasai önkény? Ráadásul felvállaltan magyar fényképészeket és nem fotográfiai korszakokat akart megmutatni, habár ezt mégsem tudta elkerülni. Ha viszont fényképészeket választott – szíve joga – akkor kiket? Csoportosításuk sokféle-képpen lehetséges. Néhányat megpróbálok, annál is inkább, mert mind a kiállításba, mind a katalógusba beemelte az ismert, sőt néhol világhírű fényképészek mellé saját felvételeit is. Mi másért, mint a maga szándékainak, elköteleződéseinek, preferenciáinak nyílt megvallása okán. Lássuk a cseppet sem tudományos, de valamiket talán sejtető csoportosításokat. Az általa választott harminc fényképészből (ő a 31-ik) tizenegy az olyan fotográfus, aki emigrálni kényszerült, s az őket befogadó országokban lettek ismert és elismert fotósok.² Szintén majd' harmaduk nő, de nyilván nem véletlenül egyikük sem a kor szalonfotográfusnőiből került ki, hanem a szociofotó irányzatába sorolható, a múlt század második harmadában olyannyira meghatározó női dokumentaristák közül.³ Ha itt tartunk, nézzük meg, hogy ki mindenki tartozik még a Nádas által kiválasztott férfiak közül ebbe az akkori, horthysta Magyarországgal konfrontálódó körbe? Még további négy fényképész, Escher, Haár valamint Lengyel Lajos, Redner Miklós az, akik deklaráltan ide sorol-

² Besnyő Éva, Brassai, Robert Capa, Haár Ferenc, Lucien Hervé, Ata Kando, Kárász Judit, André Kertész, Moholy-Nagy László, Munkácsi Márton és Nagy Zoltán.

³ Besnyő Éva, Kálmán Kata, Ata Kando, Kárász Judit, Langer Klára, Redner Márta, Reismann Marian, Sándor Zsuzsa, Sugár Kata.

hatók, de érdekes (érdekes?) módon a többiek nem kifejezetten ebbe az irányzatba tartozó életművéből is inkább ilyen képeket választott. Balogh Rudolf első világháborús kivégzést mutató páratlan feszültségű képsora, André Kertész, Vydareny szintén ebből az időszakból származó fotóihoz passzol a jóval később készült Vadas Ernő és Lucien Hervé kép, Moholy-Nagy portréja feleségéről, Robert Capa 1945. áprilisi képsorozata Lipcséből, a magukat megadó német szoldátokkal éppen nem a hágai konvenció szellemében eljáró amerikai katonákról, de a sokak által édeskésnek, manírosnak hitt Angelótól is egy erős társadalomkritikai töltéssel bíró képet választott. Összegezve elmondható, hogy Nadas erre, a két világháború közti erős, meghatározó, meglehetősen kritikus hangú fényképészrétre fókuszált. Ebben illesztette saját fotóinak egy részét is, szám szerint ötöt a tizenháromból. De ne gondoljuk, hogy ilyen könnyen megadja magát Nadas kurátori lelke a benne vájkáló kalandoroknak! Kerültek be ezekkel szöges ellentmondásban lévő csendéletek, aktok, divatfotók, árnyékfotók is számosan, melyek zavarba hozhatnak bárkit a belegondolók közül, azokat főleg, akik nem fogadják el Nadas személyiségének meghatározóan bipoláris voltát. Ehhez a tömbhöz kapcsolódik még néhány, vállaltan elfogult módon kiválasztott, személyes életére utaló fényképész és fénykép, mint például fotóriporteri időszakának rá erősen ható személyisége, Redner Márta és az ő náci által elhurcolt férje, Redner Miklós. A kiválasztottak között arányaiban amúgy is nagyon sok (a felénél is több) a zsidó származású ember, kik közül Redneren kívül Kinszki Imre is a holocaust áldozata lett, Vadas Ernő megjárta a lágereket, de a többieknek is kijutott a bujkálásból, menekülésből a vészkorszakban. Ezt sem tekintem szándékos, tudatos választásnak. Tovább is lehetne még boncolgatni, de azt hiszem, látszanak a szövegekben a felvetőszálak, látszanak a legfontosabb motívumok, ugyanakkor a takácsmester privatizálása is, melyek így együtt mondanak valamit a kurátornádról.

Szeretném még idézni teljes terjedelmében azt a Nadas Péter írást, melyet munka- és élettársam Kolta Magdolna halálára írt 2005-ben, amikor már túl voltunk a holland és készültünk a német kiállításra.⁴ Túl a személyes érintettségen, ebben a szövegében enged leginkább belelátni a nádaskurátori működésbe.

KEDDEN MÉG KOLTA MAGDOLNA HALÁLÁRA

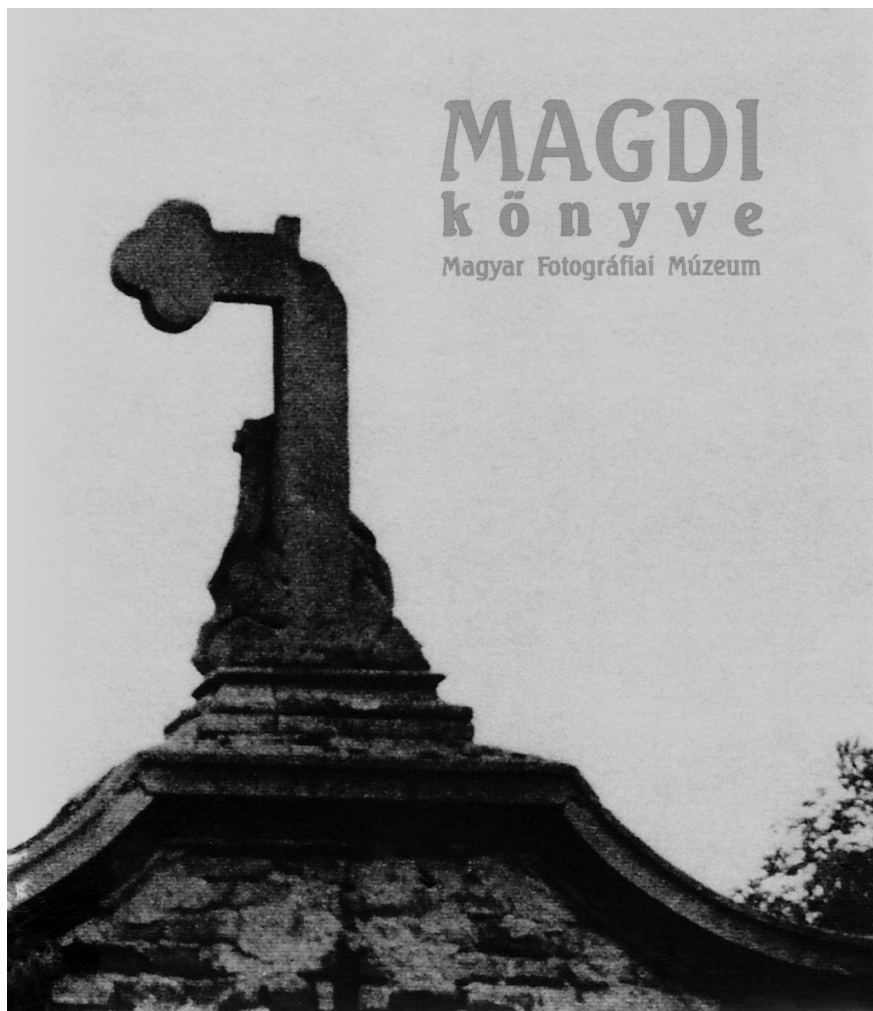
Pénteken kaptam tőle Kecskemétről egy igen velősen fogalmazott ímélt, miszerint válasza megkésett ugyan, s elnézést kér érte, de immár végleges. Furcsa hatást tett rám a szó, hogy végleges. De mentem tovább, hiszen a közlemény tárgya érdekelt. Míként lehet egy válasz végleges. Írta, immár több körben kialakult, hogy a berliniek valójában milyen képeket akarnak. Vagy legalábbis reméli, tette hozzá némi ingerült

⁴ Első megjelenése: *Magdi könyve. Képek és írások Kolta Magdolna (1958-2005) emlékére*. Összeállította: Kincses Károly. Magyar Fotográfiai Múzeum, 2005. Második megjelenése: *Élet és Irodalom*, 2005. szeptember 2. 12.

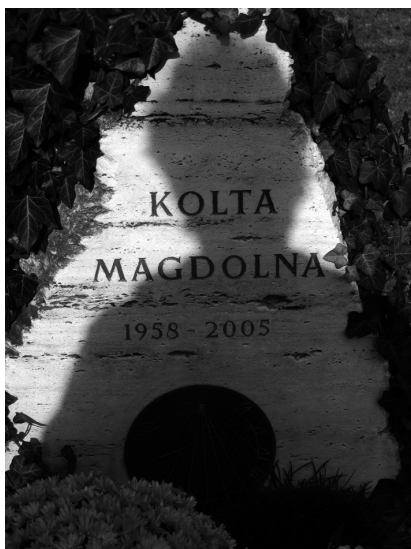
Simon Mihály: Kolta Magdolna. Beloit / USA, 1995. © HUNGART

rövidséggel. Oly kevés dolog végleges a földön, hogy ezt a szót különös alkalmakra tartogatja az ember, dédelgeti. Nem láttam be, hogy mi lenne a különös alkalom. Ingerültségét és ironikus reményét azonban érteni véltem, hiszen a berliniek olykor engem is alaposan felpaprikáztak a szervezetlenségükkel. Válságban élnek, de a válságot senki nem jelenti be, mert akkor még nagyobb lenne a válság. Mintegy tíz éve fokozatosan csökkentik a nagy kulturális intézmények kiadásait, s szükségből ketten végzik nyolc ember munkáját.

Magdi könyve. Képek és írások Kolta Magdolna (1958–2005) emlékére.

Arról volt szó, hogy a Hágai Fotómúzeum tavalyi magyar kiállításának anyaga, miután a kiállítás három hónapig nyitva volt és több mint tizenháromezer ember nézte meg, visszatért tulajdonosaihoz, különböző európai és amerikai gyűjteményekbe, ahonnan Wim van Sinderen az én elképzelésem szerint kikölcsönözte, de most az anyagnak újra össze kéne állnia, hogy a berlini Martin-Gropius-Bau kívánságának is eleget tegyünk, s ott is bemutathassák. Úgy látszott azonban, hogy az utolsó pillanatig minden bizonytalan, tényleg semmi nem végleges. Voltak féltve őrzött képek, amelyeket ezek a gazdag gyűjtemények immár nem adtak. Például Lucia portréját, amelyet Moholy-Nagy 1924-ben készített, az amszterdami Stedelijk Museum most nem adta. A kiállítást képszekvenciákból építettem fel, így a hiányok

Kincses Károly: Kolta Magdolna sírja, 2008. Kerepesi úti temető, Budapest.

Kecskemétről a Magyar Fotográfiai Múzeumból – ahonnan a kiállítás anyagának több mint harmada származott –, hogy a Lucia-portrék közül végül a „Lucia a dessai mesterház fái között” című képet tették bele az anyagba.

Reméli, hogy egyetérttek a döntésükkel.

Nem ismertem a képet.

Hétfőn aztán, amikor Berlinben elkezdtek a képeket kipakolni és jöttünk mentünk velük a termekben, hogy ötletszerűen a falakhoz állítsuk, Wim van Sinderen csendesesen megjegyezte, hogy ezzel a Luciával, amit a Kolta Magdi ígért nekünk, még nem találkozott.

Mondtam, én sem.

Mindkettőnk hangjában némi félelem lebegett, a kép esetleg kimaradt a kecskeméti küldeményből.

Kérdezte, hogy ismerem-e a képet.

Furcsa lett volna a kérdésére válaszolni, tudatlanságban hagyni őt. Nem tudtam mást válaszolni, minthogy szerdán meghalt Kolta Magdi. Hirtelen minden leállt, minden szó és mozdulat. Egy idő után odafenn a létrán a mennyezeti reflektorok égőinek kicserélésével is leálltak a villanszerelők. Tétován néztek le, mitől lett ilyen nagy csönd a teremben. Mi pedig ott maradtunk Kolta Magdi hiányával hárman, mert tudtuk, ki ment el. Aki ismerte, akár csak kicsit ismerte a szellemi éberségét, az óvatosságát, a rebbenékenységét, a figyelmét és a fegyelmét, a találékonyan rövid és velős mondatait a minden tolvakvástól mentes száraz humorával, aki csak angol vagy német nyelvű íméleket váltott vele, tudta ki ő, ezek a tulajdonságai az idegen nyelvekben is megjelentek.

nemcsak az egyes szekvenciák teljességét és értelmét veszélyeztették, hanem rögtön az egész kiállítást. Nem akartam volna egy olyan kiállítást, amely az eredeti elképzelés romjait mutatja be vagy a véletlen rendezői. Ha minden mondat hiányos, akkor nem lehet elmesélni ugyanazt a történetet.

Keresni kellett egy másik Luciát. S még mennyi mást, ami az utolsó pillanatig még mind hiányozott. Sabine Hollburg, Jule Reuter és Wim van Sinderen kerestek. Elvileg lehetséges ilyesmi, hiszen fényképekből általában több eredeti példány készül, ehhez viszont tudni kell, hol vannak szétszórva a nagyvilágban és meg kell találni az utat ezekhez az olykor igen tetemes kölcsönzési összegeket követelő helyekhez. S most Kolta Magdi azt írta pénteken

Hiszen kedden még küldött nekem egy ímélt, mondta ekkor Wim van Sinderen. Szerdán halt meg.

Én meg nem értettem, mondta Sabine Hollburg, miért nem válaszol, hiszen mindig válaszolt.

Ezek a suta mondatok alig elkerülhetők egy olyan világegyetemben, ahol az ember olyan eseménybe ütközik, amiről nem tud semmit és nem is tud semmit mondani. S akkor legalább ezt elmondta, legalább a tehetetlenségét, legalább a felebaráti szeretetét és a félelmét foglalta bele a gyerekes mondatába. Meg gyorsan felsorolja, amit a halotról el tud még mondani. Elkészíti a végső leltár első vázlatát, habár nem tudja megmondani, hogy a teremtésnek egyáltalán szüksége lesz-e rá, készít-e véglegest.

Később a Moholy-Nagy kép is előkerült, valamennyiünket elbűvölt a szokatlan szépségével, bár azonnal világos volt, hogy a portrék sorozatába nem beilleszthető. Meg az is világos, hogy ez a Kolta Magdi képe lesz ezen a kiállításon. Kerestük a helyét, de minden képtől elütött, minden mást tönkrevert. Ilyen képek kikövetelik maguknak a főhelyet. De az is világos volt, hogy ez a kép nem egyszerű főhelyet keres magának, a Kolta Magdi képe. Az elkövetkező két napon így beszélünk róla, a Kolta Magdi képe. Szinte az utolsó pillanatig nem talált helyet. Ez az igen szerény kép Moholy-Nagy meglepetésekkel teli életművében is a ritkaságok közé tartozik. Legalábbis más képet nem ismerek, amelyen a konstrukciót ilyen világosan a természeti adottságokra bízta volna, fákra, árnyékaikra. Ha nem lenne ilyen szigorú a törzsük, akkor mondhatnánk, hogy a fényképész bizony nagy romantikus.

Kolta Magdolnát a berlini kiállítás megnyitásának napján, csütörtökön temették. Már minden állt, az utolsó pillanatban találtuk meg a kép szerény főhelyét.